Ганна ЦИГІКАЛО
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Дмитро БОДИРЄВ
старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна

БАЛАНС МІЖ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МЕЖІ ТА ВИКЛИКИ

Сучасний етап розвитку української державності, зумовлений повномасштабною збройною агресією та тривалими гібридними загрозами, актуалізує доктрину «демократії, що захищається» (defensive democracy). В умовах екзистенційної небезпеки держава змушена вдаватися до обмежень окремих прав і свобод, аби гарантувати власне існування та функціонування інститутів влади. Водночас ключовим викликом залишається недопущення трансформації безпекових інструментів на механізм системного звуження прав людини. Саме тому проблема балансу між національною безпекою та правами людини набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення.

Правове регулювання співвідношення безпеки і свободи закріплено на конституційному рівні. Конституція України [1] неодноразово оперує категорією «безпека», насамперед у ст. 17, де захист суверенітету, територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки визначено найважливішими функціями держави. Стаття 22 закріплює заборону звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів. Стаття 64 визначає, що конституційні права можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією, а в умовах воєнного стану – із зазначенням строку дії таких обмежень [9, 10]. Таким чином, конституційна модель балансу передбачає пріоритет прав людини при одночасному визнанні допустимості їх обмеження за наявності легітимної мети та відповідної правової процедури.

Міжнародний вимір проблеми відображено у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Втручання держави допускається лише тоді, коли воно здійснюється «згідно із законом» та є «необхідним у демократичному суспільстві» в інтересах національної чи громадської безпеки, економічного добробуту країни або для захисту прав інших осіб. Крім того, ст. 15 Конвенції передбачає можливість відступу від зобов'язань у разі війни чи іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, однак лише в межах суворої необхідності.

На рівні галузевого законодавства принцип пропорційності закріплено у Законі України «Про адміністративну процедуру» [3]. Відповідно до ст. 4 та 11 цього Закону, адміністративний орган зобов'язаний забезпечувати баланс між несприятливими наслідками для особи та цілями прийняття адміністративного акта, а також використовувати повноваження відповідно до їх мети. Таким чином, законодавець формалізує формулу балансу: виконавча влада діє оперативно; парламент встановлює межі; суд здійснює контроль за дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності.

Ключова дилема полягає в тому, що без безпеки держави права людини стають уразливими, але безконтрольне прагнення до безпеки здатне перетворити державу на основного порушника цих прав. Верховний Суд у своїх правових позиціях наголошує на застосуванні трискладового тесту при вирішенні публічно-правових спорів: оцінка відповідності втручання принципам національної безпеки, суспільного інтересу та ефективності захисту порушеного права. Такий підхід відображає розуміння того, що національна безпека не є абсолютною категорією, а співвідноситься із принципом верховенства права.

Показовою є Ухвала Верховного Суду від 05.01.2023 у справі № 991/5572/22 [5], яка

стосувалася застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції» [4]. Суд визначив, що національна безпека охоплює стан відсутності реальних екзистенційних загроз державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності. Водночас Суд підкреслив, що існування таких загроз може бути юридичною підставою для втручання у право власності чи інші права, але лише за дотримання критеріїв справедливості, гуманності, пропорційності, легітимної мети та безальтернативності. Таким чином, навіть у сфері санкційної політики суд зберігає контрольну функцію щодо меж дискреції органів влади.

Міжнародний стандарт контролю за втручанням у права особи детально розкрито у рішенні ЄСПЛ у справі «M.S.L., TOV v. Ukraine» (заява № 18049/18) [6]. Суд констатував, що оскаржувані рішення українських органів не містили індивідуалізованого обґрунтування, а механічно відтворювали законодавчі підстави застосування санкцій (пп. 118, 120). ЄСПЛ наголосив, що навіть у контексті національної безпеки втручання має ґрунтуватися на достатній фактичній основі, а судовий перегляд повинен бути змістовним і реальним (п. 128). Важливо, що Суд визнав санкції адміністративними актами внутрішнього характеру (п. 126), а отже такими, що підпадають під стандарт раціональності, мотивованості та пропорційності, як і будь-яке інше обмеження прав.

Аналіз наукових джерел свідчить про необхідність розмежування суспільних та державних інтересів. Зокрема, Я. Берназюк у працях «Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу…» [7] та «Суспільні та державні інтереси в аспекті національної безпеки…» (2023) [8] підкреслює, що суспільний інтерес не тотожний державному, а має бути орієнтований на благо спільноти в цілому, а не лише на збереження владних інституцій. Такий підхід дозволяє уникнути надмірного розширення поняття «національна безпека» та використання його як універсального виправдання обмежень.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває принцип ex ante та ex post контролю. Суд має забезпечувати як попередній контроль (надання дозволів, санкціонування втручання), так і подальший перегляд законності та обґрунтованості дій органів влади. Недостатність такого контролю може підірвати довіру до суду та поставити під сумнів легітимність самої доктрини «демократії, що захищається». Саме судова незалежність і неупередженість є ключовою гарантією того, що баланс між правами і безпекою не буде зміщений у бік свавілля.

Серед викликів залишається відсутність чіткого нормативного визначення меж поняття «національна безпека». Його надмірне розширення створює ризик обмеження свободи слова, права на приватність чи права власності без належного обґрунтування [11]. Тому застосування принципу пропорційності з урахуванням критеріїв легітимної мети, необхідності, адекватності та мінімального втручання має стати універсальним інструментом судового контролю.

Отже, баланс між правами людини та публічними інтересами у сфері національної безпеки є динамічною правовою категорією, що потребує постійного судового осмислення. Конституційні норми, стандарти Конвенції та практика Верховного Суду і ЄСПЛ формують комплексну модель, у якій безпека не заперечує свободу, а співіснує з нею через механізм пропорційності та ефективного судового контролю. В умовах війни саме здатність держави дотримуватися правових стандартів стає показником її демократичної зрілості та гарантією довіри громадян до правосуддя.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 23.02.2026)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 23.02.2026)

3. Закон України «Про адміністративну процедуру» : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення 23.02.2026)

4. Закон України «Про санкції» : Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18 (дата звернення 23.02.2026)

5. Ухвала Верховного Суду від 05 січня 2023 року у справі № 991/5572/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108273593

6. Case of M.S.L., TOV v. Ukraine (Application no. 18049/18): Judgment of the European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int

7. Берназюк Я. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами // Право і суспільство. 2021. № 6. С. 146–153. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf

8. Берназюк Я. Суспільні та державні інтереси в аспекті національної безпеки:

взаємодоповнюючі чи конкуруючі правові категорії // Верховний Суд України, 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/public_state_interests_bernaziuk.pdf

9. Казначеєв Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 11 березня 2022р.). м. Дніпро, 2022. С. 81-84.

10. Казначеєв Д., Бодирєв Д. Дотримання прав людини під час проведення масових заходів. Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності: стан та перспективи: матеріали Всеукр. кругл. столу (Дніпро, 28 берез. 2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 83–85.

11. Казначеєв Д. Г., Лопаєва О. М. Роль та місце службово-бойової діяльності в забезпеченні національної безпеки. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня2020 р.).Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 221-222.

Дар'я ШАБАЛІНА
студентка
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вадим ЧАЛИК
доцент кафедри
адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Адміністративно-процесуальні гарантії діяльності Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО України) є ключовим елементом механізму забезпечення законності, легітимності та ефективності функціонування цього спеціального конституційного органу у сфері національної безпеки і оборони. Вони покликані забезпечити дотримання принципів верховенства права, поділу влади, юридичної визначеності, пропорційності та належної правової процедури в процесі підготовки, ухвалення й реалізації управлінських рішень РНБО, особливо з огляду на значний вплив таких рішень на права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Насамперед адміністративно-процесуальні гарантії діяльності РНБО випливають із її конституційно-правового статусу. Відповідно до статті 107 Конституції України, РНБО є координаційним органом при Президентові України з питань національної безпеки і оборони. Такий статус зумовлює особливий характер її діяльності: РНБО не здійснює класичного адміністративного управління, однак ухвалює рішення, які після введення в дію указами Президента України набувають загальнообов'язкового характеру. Саме тому адміністративно-процесуальні гарантії в цій сфері мають забезпечувати баланс між публічними інтересами державної безпеки та правами людини [1].

Важливою гарантією є чітка нормативна визначеність повноважень РНБО. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» встановлює вичерпний перелік її функцій, компетенції, складу та порядку діяльності. Така деталізація запобігає довільному розширенню повноважень РНБО та мінімізує ризики виходу за межі конституційно встановленої компетенції. У контексті адміністративного процесу це означає, що всі управлінські дії РНБО повинні бути засновані на законі, мати чітке правове підґрунтя та відповідати визначеній процедурі [2].

Окреме значення має процедурна регламентація ухвалення рішень РНБО, яка виступає самостійною адміністративно-процесуальною гарантією. Рішення РНБО приймаються колегіально, на засіданнях, порядок скликання, проведення та оформлення результатів яких визначений регламентом. Колегіальний характер діяльності забезпечує плюралізм позицій, зменшує ризик одноосібного прийняття рішень і підвищує рівень обґрунтованості управлінських актів. У процедурному аспекті це гарантує дотримання принципу змагальності аргументів і внутрішнього контролю в межах самого органу. Суттєвим елементом адміністративно-процесуальних гарантій є механізм введення рішень